

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 19 – 1/2012.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/1_12/savolainen.pdf]

ARTIKKELI

LAPSUUDEN EVAKKOMATKAN MONET MERKITYKSET

KERRONTASTRATEGIAT MUISTELUKIRJOITUKSISSA

Ulla Savolainen

Tässä artikkelissa tarkastelen lapsena evakuoitujen siirtokarjalaisten kirjoitettuja muistelukertomuksia evakkomatkaansa.¹ Selvitän, miten siirtokarjalaiset kuvaavat lapsena koettua evakkomatkaansa ja evakkoutta kirjoitetuissa kertomuksissa tarkastelemalla sekä kerrottua muotoa että kerronnan aiheita. Analysoin yksittäisten kirjoittajien kerrontatapoja ja heidän valitsemiaan teemoja sekä hahmotan toistuvuutta koko lasten evakkomatkakertomusaineiston tasolla suhteuttaen niitä myös kulttuurisiin kerronnan tapoihin ja aiheisiin. Kirjoitetut muistelukertomukset ovat tekstejä, joissa kirjoittajat käsittelevät itselleen ja usein myös yhteisölle keskeisiä menneisyyden tapahtumia sekä hahmottavat omaa suhdettaan niihin kertojina, kokijoina ja muistelijoina.²

Artikkelini paikantuu folkloristiseen kerronnan tutkimukseen (esim. Siikala 1984; Kaivola-Bregenhøj 1988; Pöysä 1997; 2006; 2009; Latvala 2005), minkä lisäksi hyödynnän narratologian näkökulmia. Kun evakkomatkakertomuksia tarkastellaan ennen kaikkea *kerrontana*, niiden lähdearvo menneisyyden tapahtumien todisteina on toissijainen. Kertomusten pääteeman, evakkomatkan, ohessa tutkin ennen kaikkea kertomisen tapaa ja merkitystä – sitä *miten* evakkomatka kerrotaan ja *miksi*. Toisin sanoen evakkomatkakertomukset ovat ensisijassa tutkimukseni *kohde* eikä *lähde* (ks. Makkonen 2009, 17–18; myös Fingerroos & Haanpää 2006, 28–29).

LAPSUUDEN EVAKKOMATKASTA KERTOMINEN

Tutkimani kertomukset ovat *Lasten evakkomatkat* -keruun (arkistotunnus: SKS. KRA. LEM) vastauksia, jonka Karjalan Liitto järjesti vuonna 2004. Keruu oli osa ”Lasten ja nuorten Karjala” -teemavuotta sekä ”60 vuotta toisesta evakkoon lähdöstä” -muistovuotta. Keruuilmoitus julkaistiin ainakin Karjalan Liiton lehdissä sekä *Helsingin Sanomissa*, ja STT:n kautta ilmoitus levisi mahdollisesti myös muihin tiedostusvälineisiin. (Tieto Karjalan Liitosta.) Keruuseen saapui 182 vastausta, eli yhteensä 1906 käsikirjoitusliuskaa, jotka ovat tallennettu Suomalainen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistoon. Vastaajien enemmistö (119 kpl) oli naisia. Vanhin osallistujista oli syntynyt vuonna 1923 ja nuorin vuonna 1944. Keruuilmoituksen määritelmä halutuista kirjoituksista oli melko avoin. Kirjoittajia pyydettiin lähettämään muistoja, kokemuksia ja tarinoita evakkomatkan varrelta tai kirjoittamaan koko evakkomatkan tarina. Ilmoituksen pohjalta keruu on tulkittavissa muistojen, aikalaistodistusten ja historian tallennukseksi sekä ilmaisua painottavaksi kirjoituskilpailuksi.

Keruupyynnön moniulotteisuudesta johtuen vastaukset ovat hyvin erilaisia. Myös se, kuinka evakkomatka esitetään, vaihtelee paljon. Eräät vastaajat kuvaavat evakkomatkan hyvinkin konkreettisena tapahtumana, toiset puolestaan metaforisena. Evakkomatkan erilaiset esitykset kytkeytyvät myös erilaisiin kerronnan tapoihin ja strategioihin. Muistelukerronnassa ja kertomuksissa ylipäänsä on aina kyse valinnoista, sillä kaikkea ei voi kertoa. Valitut aiheet ja niiden käsittelytavat taas ovat riippuvaisia useista muuttujista, kuten keruutilanteesta, kertojan pyrkimyksistä, kerronnan konventioista sekä suhteutumisesta niin sanottuihin mallikertomuksiin. (Ks. Bamberg 2004, 355–363; Andrews 2007, 33–35.) Evakkomatkakertomusten kirjoittamisen ja niiden tulkinnan kannalta keskeisiä konteksteja ovat myös kirjoittajan suhde Karjalan Liittoon, kulttuuriin siirtokarjalaisuuden kertomuksiin sekä kerrontakulttuuriin.

Lasten evakkomatkakertomukset voidaan mieltää yhteisölliseksi muisteluksi ja vuorovaikutteisesti syntyneiksi kertomuksiksi. Keruukonteksti vertautuukin dialogiin, vaikka osallistumiset eivät ajoitukaan tiettyyn hetkeen eikä kohtaaminen ole fyysistä. (Pöysä 1997, 39.) Evakkomatkakertomuksissa kirjoittajat, evakuointien aikaan lapsia olleet siirtokarjalaiset, muistelevat ja kertovat siirtokarjalaisten yhteisölle ja myös koko Suomelle merkittävästä menneisyyden tapahtumasta eli evakkomatkastasta. Kertominen tapahtuu keruun tilanteessa, johon vaikuttavat keruuilmoitus ja keruutaho. Yhteisöllisyyden ja vuorovaikutteisuuden ohella lasten evakkomatkakertomukset ovat hyvin henkilökohtaisia, sillä kirjoittajat muistelevat usein (joskaan eivät aina) nimenomaan heille itselleen tapahtuneita asioita sekä arvioivat niihin liittyviä kokemuksia ja tunteita. Tämän lisäksi kirjoituksissa on kyse historian ja menneisyyden tapahtumien esittämisestä sekä kirjallisesta ilmaisusta, johon vaikuttavat kulttuuriset kerronnan konventiot ja keinot. Kirjoitetulle muistelukerronnalle tyypillistä on mahdollisuus kirjoittaa kertomus useaan kertaan. (Pöysä 2006, 230–231; Latvala 2005, 333–336.) Muistelukerronnassa tapahtuman ja kerronnan välinen aika, kertojan elämänvaihe sekä kulttuuriset ja sosiaaliset aspektit vaikuttavat siihen, mitä ja miten kerrotaan. (Korkiakangas 1996, 11, 53; Knuutila 1994, 60–61.)

EVAKKOMATKAKERTOMUSTEN MONINAISUUS

Erilaiset muistelukirjoituskeruut ja -kilpailut ovat Suomessa yleisiä ja esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto järjestää jatkuvasti niitä mitä moninaisimpiin teemoihin liittyen. (Ks. esim. Apo 1993; Latvala 2005, 24–33; Pöysä 2006, 223–228.) Kirjoitettujen keruuaineistojen, kuten evakkomatkakertomusten, yleisluontoinen nimeäminen tai niiden ominaispiirteiden määrittely on kuitenkin haastavaa johtuen vastausten heterogeenisyydestä. Voisikin sanoa, että heterogeenisyys on kirjoitettujen keruuaineistojen ominaispiirre. Ne muistuttavat monia genrejä kuten henkilökohtaisia dokumentteja, lomakekyselyvastauksia, omaelämäkertoja, fiktio-teoksia tai historiankirjoituksia. Vastausten pituudet vaihtelevat ja ne voivat sisältää kuvia, piirroksia, aikalaisdokumentteja, kuten otteita päiväkirjasta, saatekirjeitä tai olla kopioita esimerkiksi lehdissä julkaistuista artikkeleista. Vastaus voi olla jakautunut useampaan temaattiseen kokonaisuuteen esimerkiksi talvi- ja jatkosodan mukaan tai koostua erilaisista limittyvistä tekstityypeistä, kuten proosasta ja lyriikasta. (Kilpakeruuaineistojen heterogeenisyydestä esim. Pöysä 2006, 231; Kaarlenkaski 2010, 361.)

Lasten evakkomatkakertomuksia yhdistävät keruutahon määrittelemä *evakkomatkan* teema ja *lapsen* näkökulma. Siitä huolimatta kirjoitukset ovat muodollisesti ja sisällöllisesti hyvin moninaisia. Kertomusten varsinaisen asiasisällön – sen, mitä evakkomat-kasta kerrotaan – lisäksi olen folkloristina kiinnostunut siitä, miksi kirjoittajat kertovat juuri tietyllä tavalla sekä, mitä evakkomatka ja siitä kertominen tässä kontekstissa merkitsevät kirjoittajille. Näiden merkitysten hahmottaminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista johtuen aineiston heterogeenisyydestä. Selvää on, että eri kirjoittajat tekevät hyvin erilaisia asioita, vaikka he kaikki kertovat lapsuuden evakkomat-kasta. Pelkkä kertomusten aiheiden analysointi ei avaa riittävästi sitä, mitä eri kirjoittajat erilaisilla evakkomatkakertomuksillaan tarkoittavat eikä sitä, minkälainen kokonaisuus lasten evakkomatkakertomukset moninaisuudestaan huolimatta kuitenkin ovat. Evakkomat-kakertomusten ymmärtäminen ja tulkinta sekä yksittäisinä teksteinä että tekstien kokonaisuutena edellyttää toistuvien kerronnan muotojen ja genrejen määrittämistä sekä kartoitusta siitä, liittyvätkö ne tietynlaisiin teemoihin. Folkloristi Jyrki Pöysä on todennut, että omaelämäkerrallisten aineistojen analysointi pelkän temaattisen sisällön puolesta ei ole riittävä, sillä myös muotojen tunnistaminen liittyy sisällön hahmottami- seen. Kerronnan muoto ja genret ohjaavat myös lukijan tulkintaa. (Pöysä 2006, 231.)

EVAKKOMATKAKERTOMUSTEN GENRET, AIKATASOT JA TOIMIJUUDET TULKINNAN APUVÄLINEINÄ

Hahmotan evakkomatkakertomusten ominaispiirteitä bahtinilaisen ja performanssiteoreettisen genre-käsityksen näkökulmasta, ja tutkimusmenetelmäni pohjaa narratologiseen kerronnan teoriaan. Performanssiteoreettisesti orientoituneen genre-käsityksen mukaan genret ovat luokittelujärjestelmän tai jäykän muotokategorian sijaan muuntuvia ja kommunikatiivisia viitekehyksiä, jotka ohjaavat diskurssin

tuottamista ja tulkintaa. (Esim. Bauman & Briggs 1990; Briggs & Bauman 1992; Hanks 1987.) Tämänkaltaiseen genre-käsitykseen ovat vaikuttaneet voimakkaasti venäläisen filosofin ja kirjallisuudentutkijan Mihail Bahtinin ajatukset genrestä sekä yleensä kielenkäytön ja sanan dialogisuudesta. Bahtinin mukaan kieli eli *lausumat* tai *puheen genret*, joiksi hän laskee myös kirjalliset taideteokset, ovat täynnä toisia sanoja ja toisten sanoja sekä sisältävät vuorovaikutuksen toisiin lausumiin ja diskursseihin. (Bahtin 1986, 88–89.) Käsityksen mukaan kielenkäyttö ja kielelliset merkitykset ovatkin aina perustavanlaatuisesti vuorovaikutuksellisia ja sosiaalisia. Bahtin toteaa myös, että sanoman ymmärtämisessä genrejen ymmärtäminen on yhtä välttämätöntä kuin sen kielellisen muodon (sanasto ja kieliopillinen rakenne) ymmärtäminen, eikä lausuman ilmaisullinen kokonaisuus ole koskaan täysin ymmärrettävissä vain sen temaattisen sisällön kautta. (Bahtin 1986, 80, 92.)

Bahtinin mukaan kaikki kirjalliset ja suulliset lausumat ovat äärimmäisen heterogeenisiä, minkä vuoksi hän päätyykin erottamaan toisistaan *yksinkertaisen* ja *monimutkaisen genren*. Monimutkaisiksi genreiksi Bahtin mainitsee esimerkiksi romaanit, näytelmät tai tieteelliset tutkimukset. Ne ovat muotoutuneet kulttuurisessa ja usein kirjallisessa vuorovaikutuksessa, joka voi olla luonteeltaan esimerkiksi taiteellista, tieteellistä tai sosiopoliittista. Monimutkaiset genret ovat sulauttaneet itseensä erilaisia yksinkertaisia genrejä, jotka voivat olla esimerkiksi vastauksia dialogissa tai sananlaskuja. Bahtinin mukaan nämä sulautuneet yksinkertaiset genret ovat toisaalta säilyttäneet alkuperäisen ”arkisen” muotonsa, mutta saavat merkityksensä upotettuina toissijaiseen genreen, sen osana tai sen kautta. (Bahtin 1986, 60–62.) Heterogeenisyytensä vuoksi lasten evakkomatkakertomuksia voidaan verrata Bahtinin monimutkaiseen genreen. Vastaukset muodostavat jonkinasteisesti yhtenäisen joukon, monimutkaisen genren, mutta samalla jokainen vastaus on omanlaisensa kokonaisuus, joka koostuu erilaisista yksinkertaisista genreistä (ks. myös Portelli 1998, 23–25; Pöysä 2006, 231–233). Erilaisuudestaan huolimatta vastaukset liittyvät yhteen ja edustavat monimutkaista genreä. Evakkomatkakertomukset ovat monenlaisen kielellisen materiaalin, kerronnallisten muotojen ja teemojen yhdistelmiä, joilla kaikilla on oma kommunikatiivinen merkityksensä suhteessa kertomuskokonaisuuteen ja sisältöön. Kirjoittajat hyödyntävät yksinkertaisia genrejä rakentaessaan ja välittäessään yhteisölle juuri tietynlaista omaa kertomustaan relevantista ja jaetusta evakkomatkan tapahtumasta. Tällöin muistekirjoitusaineiston heterogeenisyys on tutkijan näkökulmasta resurssi. Aineisto on kerronnan vuorovaikutuksellisten ja yksilöllisten merkitysten solmukohta. Olen analysoinut evakkomatkan ja evakkouden kuvauksia tarkastelemalla kerronnan aikatasoja ja kirjoittajan asemaa suhteessa niihin. Narratologisen kertomusteorian *tarinan* ja *kerronnan* käsitteet ovat keskeisiä analyysimenetelmässäni.³ Kertomukset ilmentävät aina jossain määrin näitä kahta aikatasoa, sillä tapahtumista kertomisen hetki on aina väistämättä eri kuin itse tapahtumisen hetki. Evakkomatkakertomuksissa *tarinan* aikataso on kertomuksen aiheen eli menneisyyden ja evakkomatkan tapahtumien taso. *Kerronnan* aikataso taas on kertomuksen ilmaisun eli nykyisyyden ja kirjoitushetken taso.⁴ Ajallista kaksijakaisuutta sekä menneen ja nykyisen välistä dialogia on pidetty myös muistelukerronnalle tyypillisenä piirteenä, ja esimerkiksi Elina Makkonen on korostanut muistelemisen ajan ja muiston ajan erottamisen tärkeyttä tutkittaessa lapsuuden muistelua. (Makkonen

2005, 86; ks. myös Makkonen 2009, 16; Savolainen 2007, 132–138.) Evakkomatka-kertomusten kirjoittajat erottavatkin toisistaan eri tasojen kertoja-minät aina jollain tavalla. Tämän eron huomioimista ja tasojen analyysiä on pidetty erityisen tärkeänä, koska omaelämäkerrallisen kerronnan kohdalla ne nähdään liian usein identtisinä. (Bamberg 2005, 358.) Jyrki Pöysä on todennut, että itsen positiointi minäkertomuksessa on aina retorinen valinta, johon vaikuttavat tilanteeseen liittyvät intressit, persoona sekä kulttuuriset arvot. (Pöysä 2009, 331. Narratiivisesta positioinnista ks. myös esim. Bamberg 2004, 358–359, 366–368; 2005.) Minua kiinnostaa kirjoittajan asemoituminen suhteessa kerronnan ja tarinan tasoihin, eli toisin sanoen se sijoittaako kirjoittaja itsensä kertomuksessa ensisijaisesti evakkomatkan ajan henkilöahmoksi, kertomushetken kertojaksi vai molemmiksi. Tämä liittyy siihen, mistä kertomisesta kulloinkin on kyse, sekä avaa kirjoittajan suhteutumista itse kerrontaan, kulttuuriin kertomuksiin, menneeseen ja nykyiseen.⁵

EVAKKOMATKA PAIKALLISENA SIIRTYMÄNÄ JA AJANJAKSONA

Kaikkein konkreettisimmillaan kertojat esittävät evakkomatkan tarkoin ajoitettuna ja usein melko yhtäjaksoisena siirtymänä Karjalasta nykyisen Suomen puolelle. Evakkomatka voi ajoittua myös pidemmälle aikavälille ja tällöin käsittää monen vuoden ajanjakson ja useamman siirtymän Karjalasta Suomeen sekä paluun niiden välillä. Monissa tapauksissa muutto uuteen *omaan* taloon määrittellään evakkomatkan lopuksi:

Evakkomatka alkoi Viipurista 30.11.1939 myöhään illalla linja-autolla. Mikkelissä oltiin seuraavana päivänä. Sieltä laivalla Häyrylään. Loppiaisen tienoilla muutettiin Kalvitsaan, josta välirauhan tultua maaliskuussa 1940 Hämeenlinnaan, jossa oltiin joulukuuhun asti, jolloin tuli siirto Forssaan. Paluu Hämeenlinnaan tapahtui keväällä 1945. Evakkomatka päättyi 1948, jolloin pääsimme muuttamaan omakotitaloomme Hämeenlinnan Ojoisille. (SKS. KRA. LEM: 1516. Nainen s. 1934.)

Edellisen kaltaisissa esimerkeissä evakkomatka kuvataan tapahtuneeksi kirjoittajien menneisyudessa, ilman että heillä on voimakasta roolia siinä. Evakkomatka ”päättyi” ja ”alkoi”, eivätkä kertojat asemoi itseään aktiivisiksi lähtijöiksi ja perille saapujiksi. Tavallista onkin passiivin käyttö ja tyypillinen toimija on ”me”, jolloin kerronta ei suodatu selkeästi kirjoittajan henkilökohtaisen näkökulman kautta vaan on verrattain yleisluontoista. Kirjoittaja esittääkin evakkomatkan itseensä nähden ulkoisena historiallisena tapahtumana ja kuvaus keskittyy tapahtumaan eli matkan kulkuun ja faktatietoon, kuten matkan ajoitukseen ja etappeihin. Edellisen kaltaisissa esimerkeissä kirjoittaja positioituu nimenomaan kerronnan eli kirjoitushetken aikatasolle. Kerronnassa tarinan ja kerronnan aikatasot ovat erillä toisistaan ja kirjoittaja kertoo evakkomatkastasta objektiivisella otteella selkeänä menneisyyden tapahtumana, jolla on tietynlainen olemus.

Konkreettisen siirtymän lisäksi evakkomatka voi määrittyä ajaksi, jonka kirjoittaja vietti erossa perheestään ja kodistaan, vaikka viimeiset vaiheet eivät kirjoittajan mukaan varsinaisesti enää evakkomatkkaan kuulukaan:

Minä pääsin lähtemään Helsinkiin kummisetäni luo, kun Ristiinassa ei ollut oppikoulua. – – Kotiväkeni oli muuttanut Imatralla mummon talvisodan päättymisen jälkeen ostamaan taloon. – – Viivysin Helsingissä 3 vuotta aina välillä käyden kesä- ja joululomilla Imatralla kotona. Sitten enoni alkoi sairastella enemmän ja 1947 muutin kokonaan kotiin ja jatkoin koulua Imatralla. Näin ”evakkomatkastani” tuli kolmen vuoden pituinen. (SKS. KRA. LEM: 84–88. Nainen s. 1933.)

Tämän esimerkin tapauksessa kertojan toimijuus tarinan tasolla kasvaa, sillä erossa olo perheestä nostaa kirjoittajan osuutta tapahtumissa. Hän ei ole evakkomatalla osa ryhmästä vaan itsenäinen toimija, eikä yleistetyin me-toimijan tai passiivin käyttö ole luontevaa vaan tapahtumia kuvataan minämuodossa. Kertojan ero perheestä ja kodista on edellisen esimerkin tapauksessa yksi kertomuksen keskeisimmistä teemoista. Kertomuksen aiheena ei siten ole yksinomaan evakkomatka Karjalasta Suomen puolelle vaan myös sen mukanaan tuoma elämänmuutos – kirjoittajan ero perheestä. Evakkomatka rinnastuu perheestä erossa vietettyyn aikaan ja saa kuvauksessa siten myös yksinäisyyden, turvattomuuden ja juurettomuuden merkityksiä. Verrattaessa edelliseen esimerkkiin, vaikka evakkomatka esitetään konkreettisenä ajanjaksona, on kirjoittajan henkilökohtainen näkökulma kerronnassa voimakkaampana. Tästä huolimatta etualalla on menneen tapahtuma kerrontahetken näkökulmasta esitettynä kirjoittajan tunteiden tai tarinan tason toimijuuden erittelyn sijaan.

EVAKKOMATKA AJANKOHTAISENA ELÄMÄNKOKEMUKSENA JA POHDINTANA

Kaikissa vastauksissa evakkomatka ei hahmotu edellisten esimerkkien tapaan konkreettisenä ajanjaksona tai siirtymänä vaan usein evakkomatkan aiheeseen yhdistyy saumattomasti myös evakkouden seurausten ja siihen liittyvien tunteiden pohdinta. Seuraavassa esimerkissä tämänkaltainen pohdinta sijoittuu vastauksen loppuun ”Entäs tänään!” -nimisen alaotsikon alle:

Lapsuuden alkuvuosiin sisältyy paljon sellaista, johon itse tai vanhemmat ei voinut vaikuttaa. Muut määräisivät tulevaisuuden ja sen, miten kohtalo juoksuuttaa sinua. Siihen juoksuun saivat osallistua sisarukset, isovanhemmat sekä omat vanhempasi, tahtoivat he sitä tai ei. Lisäksi samaa taivalta taittoi koko karjalainen heimo! Evakkomatalle moni lapsi ja nuori sai tuntuman elämän raadollisuuteen.

Ulla Savolainen: Lapsuuden evakkomatkan monet merkitykset

Itse olen ollut levoton ja jatkanut matkaa aina kun on alkanut ”polttaa”. –
– Hetken olen viihtynyt paikallani, sitten taas rientänyt eteenpäin. – – Nyt polte on hiipunut ja olen pysähtynyt ”perheen pään” kera Satakunnan ja Varsinais-Suomen rajamaille. – –

Itse olen iän karttuessa alkanut kiinnostumaan yhä enemmän synnyinseudusta. Olen vierailut Viipurissa muutaman kerran ja reissannut Karjalaa ristiin rastiin. Onhan antoisaa katsella seutuja, joista on sanottu paljon ja kirjoitettu sekä kuvattu ainaskin saman verran.

Itse [olen] kokenut häiriötekijänä tänä päivänä käytävän kiistan ”Karjalan palautuksesta”. Sillä ei saada muuta aikaiseksi, kuin ristiriitaista ilmapiiriä kansalaisten kesken. No, jokainen taaplaa tyylillään, suokaamme kaikille se! Tosin näiden ”äänekkäiden” pitäisi sallia ”hiljaistenkin” esiin tuomat näkökannat. Jokaisella asialla kun on kaksi eri puolta! (SKS. KRA. LEM: 692–693. Mies.)

Aluksi kirjoittaja kuvaa evakkomatkaa yleisellä tasolla kaikkiin karjalaisiin vaikuttaneena tapahtumana, ja kuvauksen ote on verrattain etäinen johtuen käytetystä passiivimuodosta. Hän vertaa lapsuuden tapahtumia ”kohtalon juoksuun”, joka viittaa sodanaikaisten tapahtumien hallitsemattomuuteen ja yksilön vähäisiin vaikutusmahdollisuuksiin. Seuraavaksi kirjoittaja alkaa pohtia evakkomatkan vaikutuksia nimenomaan oman elämänsä kannalta ja kuvaus vaihtuu minämuotoiseksi. Kirjoittaja kokee, että lapsuuden evakkomatka on aiheuttanut hänessä levottomuutta eli paikalleen jäämisen aiheuttamaa ”poltetta”, joka pakottaa jatkamaan matkaa. Lopuksi hän myös erittelee nykyistä kiinnostustaan entisiin kotiseutuihin Karjalassa ja tekee pesäeroa poliittiseen keskusteluun Karjalan asemasta ja sen palautuksesta (ks. Alasuutari & Alasuutari 2007, 90, 96; Fingerroos 2008, 239). Kuvauksessa etäiseen kerrontatapaan yhdistyy myös evakkomatkan käsitteleminen omakohtaisen elämäkokemuksen näkökulmasta. Kirjoittaja ei ole ainoastaan tapahtumien ja niiden syiden ulkokohtainen raportoiija vaan pikemminkin henkilökohtaisten menneen kokemusten pohdiskelija. Hän positioituu kuvauksessa kerronnan eli kirjoitushetken aikatasolle muistelijaksi, ei niinkään historiankirjoittajaksi. Evakkomatka ei merkitse tässä yhteydessä ensisijaisesti konkreettista siirtymää tai ajanjaksoa vaan abstraktimpaa koko elämään vaikuttavaa levottomuuden kokemusta.

Varsin usein evakkomatkan ja evakkouden kuvauksiin liitetään myös ulkopuolisuuden kokemus. Seuraavassa esimerkissä evakkoudesta johtuva levottomuus ja eksistentiaalinen ulkopuolisuus kytkeytyvät kotipaikkayhteyden katoamisesta johtuvaan kokonaisvaltaiseen juurettomuuden kokemukseen ja lapsuuden muutoista johtuvaan kiintymisen pelkoon:

Vähitellen vuosien myötä koetut kauhut unohtuivat, mutta tietynlainen levottomuus ja pelko kiintyä mihinkään jäi jäljelle. Asuinpaikkani muuttui tavan takaa. Missään en tuntenut olevani kotona. Vähintään seitsemän

vuoden välein muutin asuntoa. Nyt olen asunut samassa paikassa lähes 18 vuotta, mutta jatkuvasti seuraan myytäviä asuntoja. Todella läheisiä ystäviäkkään ei juuri ole ollut Timon jälkeen. En ole uskaltanut kiintyä, kun sisimmässä on pelko, että kohta on kuitenkin lähdettävä. Kysymyseen, mistä olen kotoisin, aloin jo lukiolaisena vastata, että en ole mistään kotoisin. Se tilanne muuttui oudosti vuonna 1990, kun sisareni kanssa vielä hiukan varkain seisoimme Puumolassa kotirannalla ja tajusin, että sitä rantahiekkaa pitkin olivat isäni ja äitini kerran astelleet ja sitä ennen isovanhempani ja heidän vanhempansa ja monta, monta sukupolvea ennen heitä. Tiesin, että sieltä olin kotoisin. Kylä oli hävitetty, mutta meri ja maa ja ihana maisema oli jäljellä. (SKS. KRA. LEM: 326. Nainen s. 1941.)

Kuvaus paikantuu kirjoittajan juurettomuuden ja kuulumisen kokemuksiin kerronnan hetkellä. Lapsuuden tapahtumia, kotiseutumatkaa sekä evakkomatkan ja evakkouden teemoja käsitellään henkilökohtaisesta näkökulmasta. Kirjoittaja erittelee vastauksessaan myös muita sota-ajan kokemuksista johtuneita, myöhemmin elämässä ”alitajunnasta” esiin nousseita vaikeita kokemuksia sekä pohdiskelee yleisellä tasolla vaikenemista ja traumojen käsittelemisen problematiikkaa. Kirjoittaja käyttää psykologiseen tai terapiadiskurssiin viittaavaa kieltä (mm. sanaa alitajunta. Ks. SKS. KRA. LEM: 326), mikä myös korostaa menneen kokemusten henkilökohtaista merkittävyyttä nimenomaan nykyhetken itselle.

Tämänkaltaisessa kerronnassa tarinan taso eli evakkomatkan tai kotiseutumatkan tapahtumat suodattuvat kerrontahetken näkökulman lävitse ja sulautuvat siihen; tarinan ja kerronnan tasot ikään kuin lähentyvät toisiaan. Tämä poikkeaa voimakkaasti esimerkeistä, joissa evakkomatka käsitetään konkreettisenä ajanjaksona tai siirtymänä, ja joissa tarinan tason tapahtumasta raportoidaan selkeästi etäisemmin. Evakkomatkan teeman kietoutuminen henkilökohtaiseen kerrontahetken näkökulmaan nostaa myös kirjoittajan toimijuuden esille erilaisella tavalla. Kerronnassa ei ole olennaisinta valmiiden historiallisten tapahtumien raportointi tai viimeistellyn tarinakokonaisuuden muodostaminen. Pikemminkin evakkomatka tai evakkous ovat kanavia tai välineitä, joiden avulla kirjoittajat muokkaavat omaa kerrottua kokemustaan ja kerronnallista toimijuuttaan, hahmottavat omaa elämäänsä sekä ottavat kantaa evakkomatkoihin, sotakokemuksiin ja niiden käsittelyyn liittyvään yhteiskunnalliseen keskusteluun.

EVAKKOMATKA IKUISEN KODITTOMUUDEN VERTAUSKUVANA

Edellisissä esimerkeissä evakkomatkan, evakkouden ja elämäkokemuksen yhteyttä pohdiskellaan ja vertaillaan, mutta monissa vastauksissa evakkous ja evakkomatka esitetään ikuisen kodittomuuden tai ulkopuolisuuden vertauskuvana myös ilman niiden välisen yhteyden avaamista. Nämä vertauskuvalliset lausahdukset ovat vakiintuneita, muodoltaan kiteytyneitä, ja niiden sisältö viittaa evakkouden ja evakkomatkan kokemuksen päättämättömyyteen. Ikuisen evakkomatkan ja elämän kiteytyneet vertaukset

ovat tulkintani mukaan merkitysten solmukohtia, joihin kertoja voi esimerkiksi tiivistää oman näkemyksensä tai laajemman kertomuksen. Seuraava lainaus on esimerkki tämänkaltaisesta tiivistyksestä: ”Evakkomatkanani päättyi hieman ennen krematoriota.” (SKS. KRA. LEM: 340. Mies s. 1929.)

Sen lisäksi, että vertauskuvat tiivistävät evakkomatkakertomuksen keskeismerkityksiä, ne kytkevät kirjoittajan henkilökohtaisen evakkouden kokemuksen yleisempään evakkousdiskurssiin. Merkitysyhteys ulkopuolisuuden, eksistentiaalisen kodittomuuden ja evakkomatkan tai evakkouden välillä on yleinen laajemmassa evakkodiskurssissa, ja sitä on viljelty runsaasti muun muassa evakkokirjallisuuden piirissä. Esimerkiksi Eeva Kilven vuonna 1983 ilmestyneen romaanin nimi *Elämäni evakkona* viittaa tähän merkitysverkostoon. Evakkouden merkitystä pohti ja määritteli filosofisesti myös Unto Seppänen vuonna 1954 ilmestyneessä *Evakko*-romaanissaan. Lasten evakkomatkakertomusten evakkoutta ja elämäkokemusta rinnastavat kiteytykset saattavatkin sisältää suoria viitteitä evakkokirjallisuuteen:

Selviytyjiä me olemme, vaikka totta kohdallamme ovat Eeva Kilven säkeet: ”Kun elämän evakkona yhä maailmalla kuljeksin.” (SKS. KRA. LEM: 283. Nainen s. 1931.)

Viittaamalla evakkokirjallisuuteen kirjoittajat korostavat kuulumistaan yhteisen kokemuksen omaavaan yhteisöön, jolla on omaa kirjallisuutta. Sijoittamalla kirjoitukseensa matkan, elämän ja evakkouden merkityskokonaisuuden kirjoittaja kytkeytyy keruun lisäksi laajempaan siirtokarjalaiseen diskurssiin. Kyseessä on myös valmiin toimijuuden ilmaus ja itsen sijoittaminen tiettyyn valmiiseen asemaan. Vaikka evakkous–elämäkokemus-vertaus sisällöllisesti merkitsee päättymätöntä matkaa, mitä myös käytetty preesens-muoto korostaa, kerronnallisesti kyseessä on ”valmis” asema ja toimijuus eikä kerronnassa parhaillaan tapahtuva oman elämän pohdinnan prosessi.

Evakkomatkiaan ja evakkouteen liittyy kysymys kodista ja kodittomuudesta. Kotiin ja kodin tuntuun liitetään usein totutusti positiivisiksi miellettyjä kuulumisen ja pysyvyyden merkityksiä, jotka yhdistetään yksilön ja yhteisön vahvaan itseymmärrykseen. Kodin merkitysten vastakohtaksi asettuvat sitä vastoin negatiivisiksi mielletyt kodittomuuden, vieraantuneisuuden ja liikkeen merkitykset. Sara Ahmed argumentoi, että vastoin yleistä käsitystä juuri vieraantumisen kokemus ja liike ovat keskeisiä siirtolaisyhteisön olemassaololle, sillä ne yhdistävät siirtolaisyhteisön jäseniä. Tällöin kodin tuntu voikin kytkeytyä liikkeeseen, muuttamiseen ja vieraantuneisuuden kokemukseen, eivätkä siirtolaisuus ja pysyvä kodin puuttuminen merkitse automaattisesti itseymmärryksen heikkenemistä. (Ahmed 1999.) Karen Armstrong on sanonut, että siirtokarjalaisten tapauksessa fyysisen paikan saavuttamattomuus on tehnyt kerrotusta Karjalasta pikemminkin myyttisen ja ajattoman paikan, jota muisti säilöö elävänä ja muuttumattomana. Saavuttamattomuudestaan huolimatta se on karjalaisen identiteetin ja juurien lähtökohta. (Armstrong 2004, 131; ks. myös Raninen-Siiskonen 1999, 108.)

Myös evakkomatkakertomuksissa eksistentiaalisen kodittomuuden tai liikkeessä olon ja evakkouden vertauskuvalliset jäsenyykset saavat yleisemmin nostalgisen⁶

kaihoisan kuin puhtaan negatiivisen sävyn. Joissain kertomuksissa evakkomatkan ja elämäkokemuksen metaforinen merkitysyhteys kuvataankin positiivisena:

Rakastan matkustamista ja tien päällä oloa – onkohan se peräisin näistä varhaisista pakkoreissuista? Gogol: ”Jumalani, miten ihana sinä oletkaan välistä, sinä pitkä ja kaukainen valtatie! Miten monesti minä hukkuvan lailla turvaudu sinuun, ja joka kerran sinä nostit minut jälleen pinnalle ja pelastit! Ja miten paljon oletkaan synnyttänyt minussa hyviä aiheita, antanut runollisia ajatuksia ja miten paljon ihmeellisiä vaikutelmia.[?]” (SKS. KRA. LEM: 501. Nainen s. 1938.)

Kirjoittaja ei selitä, mitä lainaus Gogolilta hänelle merkitsee, mutta lainan relevanttius perustuu valtatie ja matkan kuulumiselle samaan merkityskokonaisuuteen. Kirjoittaja ikään kuin ilmaisee omaa kokemustaan Gogolin sanojen kautta, joiden ylevässä sävyssä Jumala ja valtatie vertautuvat turvaan, pelastajaan ja inspiraation lähteeseen. Päättämällä evakkomatkakertomuksensa tähän lainaukseen kirjoittaja rinnastaa oman evakkoutensa ja elämäkokemuksensa sen yleisiin merkityksiin.

Lasten evakkomatkakertomusaineiston kohdalla Sara Ahmedin havainto kodin ja liikkeessä olon merkitysten yhteensulautumisesta ei kuitenkaan ole yleistettävissä. Toiset kirjoittajat kokevat kodittomuuden ja evakkouden vaikuttaneen elämäänsä puhtaan negatiivisesti ilman nostalgissävyytteistä kaihoa. Evakkomatkan ja evakkouden kuvaaminen kaihoisaan sävyyn liittyikin tietynlaiseen kerronnalliseen strategiaan: sen avulla kirjoittajan on mahdollista rakentaa evakkomatkaista ehjä ja merkityksiltään jossain määrin kiteytynyt kertomus sekä asettaa itsensä stereotyyppiseen evakon asemaan. Tämä ei kuitenkaan vähennä kertomuksen ja vertauskuvien merkittävyyttä yksilöille vaan osoittaa kirjoittajan yhteyttä siirtokarjalaisten yhteisöön ja kulttuurisesti vallitseviin ”mallikertomuksiin” tai ”hallitseviin kertomuksiin”, joista yksi esimerkki Karjalaan sijoittuva kaihoisa koti-ikävä on. (Ks. myös Basu 2006, 8.)

Kertominen, myös omiin kokemuksiin pohjautuva, onkin aina jossain määrin neuvottelemista ja asettumista suhteessa kulttuurisiin kertomuksiin ja merkityksiin. Mallikertomukset ilmentävät yhteisölle ja kulttuurille tyypillisiä ja hyväksyttäviä arvoja, piirteitä sekä toiminta- ja suhtautumistapoja. Yksilöiden tuottamat ja tulkitsemat diskurssit suhteutuvat ja keskustelevat mallikertomusten kanssa. Se, kuinka kertojat, kuulijat ja lukijat positioituvat suhteessa mallikertomuksiin ja kuinka he hyödyntävät niitä kerronnassaan ja tulkinnassaan, vaihtelee. (Bamberg 2004, 355–363; Andrews 2007, 33–35.)

Mallikertomusten ja yksilön kertomusten suhde on myös vuorovaikutteinen. Edellisissä esimerkeissä kirjoittajat toistavat nostalgisen koti-ikävän kertomusta ja asettuvat kiteytyneeseen evakon rooliin, joka on päättymättömällä evakkomatalla. Tämä ei kuitenkaan suoraan sisällä esimerkiksi poliittista konnotaatiota, joka siirtokarjalaisten koti-ikävänsä sodan jälkeen usein liitettiin. Pikemminkin kirjoittajat hyödyntävät kiteytyneissä vertauksissa mallikertomusta Karjalan kaipuusta itseymmärryksensä vahvistamiseen siirtokarjalaisen yhteisön jäsenenä ja evakkomatkan kokijana, eivätkä ne välttämättä sisällä kannanottoa Suomen Neuvostoliitto-politiikasta tai Karjalan

paikkojen omistuksesta. Samalla kun kirjoittajat toistavat mallikertomusta, he myös uusintavat sitä omilla kertomuksillaan ja niiden merkityksillä.

EVAKKOMATKA ELÄMÄN RAJAKOHTANA

Monissa evakkomatkakertomuksissa evakkomatka kuvataan elämän keskeiseksi rajakohdaksi. Tällöin lapsuuden aika Karjalassa on huoletonta, onnellista ja paratiisinomaista, kun taas evakkomatkan jälkeen koittavat vaikeudet. Toisin sanoen paikka menneisyydessä nostalgisoituu. Menetetyn kotipaikan ja menneen nostalgisointi on yleistä myös laajemmassa diasporisessa diskurssissa (esim. Huttunen 2007, 178–179). Kultaistaminen on kurjistamisen ohella lapsuuden muistelulle tyypillinen pürre ja molemmat liittyvät erilaisiin kerronnan konventioihin. Elina Makkosen mukaan haastattelupuheessa tuotettu lapsuuden muistelu esimerkiksi on myönteisempää kuin kirjoitetuissa elämäkertoissa. (Makkonen 2005, 86, 93, 97; Korkiakangas 1994, 67–68.) Siirtokarjalaiset muistelevat Karjalaa usein suloisen kaihoisaan sävyyn ja sama asenne toistuu Karjala-aiheisissa teoksissa. (Raninen-Siiskonen 1999, 110–111.) Seuraavassa esimerkissä lapsuuden aika Karjalassa esitetään harmonisena ja kesäisenä paratiisina, jossa myös ihmisen ja luonnon välillä vallitsee sopusointu:

Syntymäpaikkaansahan ei voi kukaan valita. Minä kuitenkin synnyin juuri siellä, missä olisin varmaan jo äidin kohdussa ollessani halunnut syntyä. Minä synnyin siellä, missä vihreät metsiköt tuoksuvat männyn pihkalta, kuusen kirpeiltä neulasilta, koivujen mahlaisilta mesiltä, sametin pehmeiltä sammaleilta, hentoisilta metsän tähdiltä ja kaikelta paljolta, mikä lapsuuden muistoja kaunistaa. Sain tosiaankin syntyä maailman kauniimmassa kolkassa.

Entäs sitten marjamaat. Ahojen mansikat punersivat hymyilevinä oijen pientareilla, vietellessään makeudestaan tunnettuina poimijoita luokseen kuiskutellen innoissaan: maistelkaa, maistuvatko? Mustikat kutsuivat metsän hiljaisiin varjoihin tummansinisellä värien viestityksellään; tänne päin, tänne päin, poimikaa, poimikaa. Poimikaa vasunne kukkuroilleen.

Puolukat ilosta nauravine punaisine poskineen vetivät joka syksyiseen juhlintaansa kaikki ne jotka ”kynnelle kykenivät”. Tirskahtellen pihlajamarjatertut tanssahtelivat puitten oksistoilla, ilkkuen marjamättäille ylimielisinä korkeuksistaan; meitä katsellaan, meidät nähdään, olemme lähellä taivasta.

Karpalot, niitäkään ei voi unohtaa. Ne uinuivat soitten pehmeissä sammalvuoteissaan vielä seuraavaan kevääseenkin. Niitten, ja suopursujen kirpeän tuoksun huumaama soinen metsikkö, joka maistui suussa, joka leijui ilmassa, se jätti lapsuuden aikaan väkevän tietoisuuden siitä, mitä

kaikkea kaunista maailmasta voi tuntea ja löytyä. (SKS. KRA. LEM: 400. Nainen s. 1930.)

Kuvaus ja sen maailma vertautuvat mielestäni Mihail Bahtinin *idylliseen kronotooppiin*⁸, joka Bahtinin mukaan on yksi romaanikirjallisuuden keskeisistä kronotoopeista. Bahtinin mukaan ensimmäinen idyllin erityispiirre on ajan ja paikan erityinen kiinnikasvanut yhteys, eli idyllistä elämää ei ole mahdollista erottaa paikasta, johon sukupolvien vuosisatainen ketju on kasvanut kiinni. Toiseksi idylli fokusoituu Bahtinin mukaan elämän ydinasioihin ja perusrealiteetteihin, jotka kuitenkin idyllissä esitetään sublimoidusti ja ilman suuria keskinäisiä kontrasteja. Idyllin kolmas erityispiirre on ihmiselämän ja luonnon elämän kietoutuminen yhteen. (Bahtin 1981, 224–226.) Edellisestä Karjalan ja lapsuuden kuvauksesta on löydettävissä kaikki kolme Bahtinin idyllin erityispiirrettä. Kyse on staattisen onnellisesta Karjalan ja lapsuuden ajasta, jossa tapahtumien välillä ei ole suuria kontrasteja eikä niiden ajallisella järjestyksellä ole väliä. Kuvatut tapahtumat Karjalassa ovat ihanan arkisia: luonnossa kuljeskelua, marjojen syöntiä, asumista ja lapsista huolehtimista. Jos joitain erityisiä tapahtumia nousee esille, ovat nekin sublimoidusti esitettyjä arkisia leikin tai työn kuvauksia. Karjalan idyllissä vallitsee myös luonnon ja ihmisen erottamaton yhteys: siellä marjat juttelevat ihmisille eikä kissa hyökkää ankka-parven kimppeeseen. Karjalan idyllissä vallitsee pysähtynyt rauha.

Edellinen kuvaus ei ole lasten evakkomatkakertomusaineistossa poikkeus vaan samankaltaisia idyllejä löytyy useita. Lapsuuden Karjalan yksityiskohtainen ja ihanoina kuvaaminen voi merkitä myös eräänlaista paluuta lapsuuden kokemus- ja tunnemaailmaan. (Korkiakangas 1996, 288.) Lapsuuden kuvaaminen idyllisenä palvelee kertomuksissa evakkomatkaa edeltävän ja sen jälkeisen ajan välisen kontrastin luomista. Evakkomatka aloittaa vaikeudet ja päättää lapsuuden ”kultaisen” ajan, joka poikkeuksetta liittyy Karjalan paikkaan. Myös kuvauksen sävy ja tyyli muuttuvat evakkomatkan myötä. Jotkut kirjoittajista myös pohdiskelevat, miksi ”uudempi” aika ei vedä vertoja lapsuuden ja Karjalan ajalle:

Nuoruus! Se kai tavallisesti seuraa lapsuutta. Olin joutunut lapsuudessani niin paljon muuttamaan paikkaa, mutta paras lapsuusaika oli edelleenkin se aika siellä kauniissa Karjalassa, Halilan pienessä kylässä. En enää erikoisemmin ole kaipaillut sinne, enkä millään enää takaisin lähtisikään, mutta kun oikeasti ajattelen, niin siellä minä olisin halunnut asua ja varttua aikuiseksikin. Kohdalleni ei ole osunut elämäni aikana niin kaunista seutua ja niin tuttua, niin rakasta. Ja lisäksi sain olla niin huoleton kuin olla voi, kun isä ja äiti olivat aina lähistöllä. Eihän sitä tiedä minkälaiseksi elämäni olisi siellä muovautunut, mutta kaikesta huolimatta olisin siellä halunnut elää. (SKS. KRA. LEM: 417. Nainen s. 1930.)

Ei noille lapsuuden muistoille mikään vertoja vedä. Vaikka yrittäisin miten muistella tätä ”uudempaa” aikaa, en vain löydä sitä ihanuuden tunnetta joka sisältyi noitten lapsuudenaikain jokaiseen muistorikkaaseen päivään.

– – Olisiko sitä tyytyväinen menneeseen, jos olisi toiminut toisella tavoin, sitä on vaikea sanoa, mutta jotenkin uskon että jos sotaa ei aikanaan olisi tullut, minun aikuisaikainen elämäni olisi tullut aivan erilaiseksi. (SKS. KRA. LEM: 419. Nainen s. 1930.)

Kuvaukseen yhdistyy myös utooppisia pohdintoja vaihtoehtoisesta menneestä – siitä minkälaista elämä olisi ilman evakkomatkaa. (Ks. myös Alasuutari & Alasuutari 2007, 96.) Kirjoituksen Karjala onkin hyvin tyypillinen siirtokarjalainen utopia. Outi Fingerroosin mukaan utopiat ovat muistelijoilta merkityksellisiä muistin rakennelmia, jotka eivät välttämättä ole faktisesti tosia. Utopistinen Karjala esitetään etäisenä, ihanteellisena ja poissaolevana paikkana. Fingerroos kuitenkin korostaa, että vaikka utopiat pohjautuvat unohdukseen ja hämärtyneisiin muistikuviin, ne välittävät muistoja ja tunteita menetetyistä Karjalasta. (Fingerroos 2010, 33–34; Paasi 1996.) Vaikka Karjalan utopioiden kuten ylipäänsä evakkomatkajien ja muistelukertomusten pohja on muistelijan ja kertojan henkilökohtaisissa muistoissa, niiden merkitykset ja kerronnan tavat ovat myös kulttuurissa toistettuja ja jaettuja. (Korkiakangas 1996, 11,17; Makkonen 2005, 87; Bamberg 2004, 355; Andrews 2007, 33.) Siirtokarjalaisten kerrotut utopiat muistuttavat esimerkiksi varsin usein idylliä.

EVAKKOMATKAN ESITYSTEN JA KERRONTASTRATEGIOIDEN KOMMUNIKATIIVISIA MERKITYKSIÄ

Tiivistetysti sanottuna evakkomatkaa käsitellään lasten evakkomatkakertomusaineistossa neljällä tavalla:⁹

1. evakkomatkana konkreettisenä siirtymänä paikkojen välillä tai selkeänä menneisyyteen sijoittuvana ajanjaksona, josta voidaan kerrontahetkellä raportoida historiankirjoittajan objektiivisuudella,
2. evakkomatkana ja sen kerronta aktiivisena ja ajankohtaisena elämäkokemuksen jäsentämisen prosessina,
3. evakkomatkana ja evakkous elämäkokemuksen vertauskuvana ja kiteytyksenä sekä
4. evakkomatkana elämäkertomuksen keskeisenä vedenjakajana.

Esitystapoihin liittyy muodollisia erityispiirteitä liittyen kirjoittajan asemaan suhteessa kerronnan ja tarinan, eli kirjoitusajan ja evakkomatkan ajan, tasoihin. Olen tarkastellut näitä muoto- ja sisältöpiirteitä myös evakkomatkakertomusten laajemman analyysin yhteydessä ja hahmottanut aineistosta kolme toistuvaa kerrontastrategiaa, jotka sisältävät tietynlaisia kommunikatiivisia ja retorisia merkityksiä.

Evakkomatkan esittäminen konkreettisenä siirtymänä tai ajanjaksona ilmentää *asia- ja tapahtumaorientoitunutta kerrontastrategiaa*. Kirjoittaja tarkastelee menneisyyttä verrattain etäisenä kohteena, ja kerronnan fokus on historiallisissa tapahtumissa sekä niiden yksityiskohdissa ja syissä. Kirjoittaja asemoituu kerronnan tasolle ja näkökulma

menneisyyteen on kirjoitushetkessä. Myös tarinan tason itsestä, evakkolapsesta, kerrotaan etäältä, historian asiantuntijan tai todistajan positiosta käsin. Strategian avulla kirjoittaja korostaa intentiotaan kertoa menneisyyden tapahtumista totuudenmukaisesti ja sillä on yhtymäkohtia myös niin sanotun todistuskirjallisuuden piirteiden kanssa. Kirjallisuudentutkija Leona Tokerin mukaan muistelmät, omaelämäkerrat, päiväkirjat, muistiinpanot ja kirjeet ovat todistuskirjallisuuden genrejä, jotka eivät niinkään perustu historiallisille dokumenteille vaan tuottavat niitä. Hänen mukaansa dokumentaarinen proosa kuuluu faktograafiseen moodiin, jonka hän jakaa omakohtaiseen *todistukseen* (engl. testimony) ja muista lähteistä omaksuttuun tietoon perustuvaan *historiankuvaukseen* (engl. historiography). (Toker 1997, 187, 190–192.) Lasten evakkomatkakertomusten asia- ja tapahtumaorientoitunut kerrontastrategia sisältää nämä faktograafisen moodin molemmat puolet. Toiset esimerkit lähenevät historiankuvausta, kun taas toiset ovat pikemminkin dokumentteihin vertautuvia todistuksia tai tunnustuksia. Tarkoilla aika-, paikka- ja nimitiedoilla onkin muistelussa totuudesta vakuuttamisen ja todistamisen funktio, minkä lisäksi niitä voidaan käyttää muistojen kollektiivisen luonteen ja joissain tapauksissa myös poliittisen relevanttiuden korostamiseen. (Huttunen 2007, 182.)¹⁰

Asia- ja tapahtumaorientoitunut kerrontastrategia ilmentää myös ajatusta menneisyyden tapahtumien yhden- ja tietynlaisesta totuudellisesta olemuksesta ja historiankirjoituksen mahdollisuudesta rekonstruoida se. Kun kirjoittaja viittaa historialliseen totuuteen ja kerronnan totuudenmukaisuuteen, hän vihjaa implisiittisesti myös muiden, kilpailevien totuuksien tai ”epätotuusien” olemassaoloon. Tähän liittyikin aina kysymys, kenen näkökulmasta menneisyydestä kerrotaan ja minkä tahon esittämää diskurssia vasten kerronta kulloinkin asettuu.

Evakkomatkan ja evakkouden kerronta aktiivisena ja ajankohtaisena elämäkokemuksen jäsentämisen prosessina ilmentää *sisäisen pohdiskelun kerrontastrategiaa*. Tyypillistä sille on tarinan ja kerronnan tasojen kietoutuminen toisiinsa. Strategia keskittyy kirjoittajan nykyhetken tunteisiin, kokemuksiin tai näkemyksiin sekä niiden käsittelemiseen ja muodostamiseen kerronnassa. Tyypillistä on, että menneisyyden eli tarinan tason tapahtumia käsitellään kerronnan tason näkökulmasta käsin. Itsen eriaikaisia kokemuksia pohdiskellaan, eritellään ja niihin eläydytään kerronnassa voimakkaasti. Avoimuuden sekä yksilön kokemusten ja tunteiden korostaminen on nähty myös 1960-luvun terapiakulttuurin seurauksena, joka levitti psykoterapian totuuden ja avoimuuden ihanteet yleiseen diskurssiin. (Esim. Jallinoja 2000, 175–177.) Kirjoituksissa viitataan usein psykologia- ja terapiadiskurssiin, mitä kautta strategiassa korostuu lapsuuden kokemusten tärkeys nykypäivän kannalta. Usein kirjoituksissa viitataan myös sotien jälkeiseen vaikenemisen aikaan, joka johtui Suomen ulkopoliittisesta asemasta suhteessa Neuvostoliittoon. Sotien jälkeen karjalaisen alkuperän korostaminen tulkittiin usein joko oikeistolaiseksi nationalismiksi tai ei-suomalaisuudeksi. Evakkomatkakokemusten ja -tunteiden sekä karjalaisten juurien pohdiskelu sisäisen kerrontastrategian avulla voidaankin nähdä osana kylmän sodan päättymisen jälkeen yleistynyttä keskustelua evakkojen ja sodan eläneiden lasten kokemuksista. (Alasuutari & Alasuutari 2007, 94, 99.)¹¹

Tavat, joilla evakkomatka ja evakkous esitetään elämäkokemuksen vertauskuvana ja elämän murroskohtana, ilmentävät molemmat *kaunokirjallista kerrontastrategiaa*. Ker-

rontastrategia mahdollistaa kirjoittajan positioitumisen tekstuaalisesti viimeistelyyn, ”ehjään” ja stereotyyppiseenkin evakon tai evakkolapsen rooliin. Tähän liittyy usein myös jako evakuointeja edeltävään ”idyllisen lapsuuden Karjalaan” ja sen jälkeiseen aikaan. Ikuiseen evakkomatkaan viittaavat vertauskuvat, kiteytyneet ilmaukset ja lapsuuden Karjalaa kultaavat teemat ilmaisevat yhteyttä siirtokarjalaiseen yhteisöön. Niiden käytöllä kirjoittajat asettuvat kulttuurisesti tunnistettavaan asemaan, mikä voi olla sekä tietoista että tahatonta. Karen Armstrong on huomauttanut, että kertomusten ja muistojen myyttinen Karjala merkitsee evakoille yhteisen alkuperän paikkaa, joka yhdistää yhteisöä. (Armstrong 2004, 131.) Siirtokarjalaisuuteen sekä elämän mittaisen evakkomatkan, evakkouden ja kaukaisen tai kadotetun kodin aiheisiin liittyvät keskeisesti myös kysymykset kuulumisesta, kodista, kodin tunteesta, kodin paikasta sekä kansallisuudesta, vaikka niitä ei kirjoituksissa eksplisiittisesti käsiteltäisikään. Evakkomatkan ja evakkouden vertauskuvalliset ja kiteytyneet ilmaukset sekä niiden merkitys elämän murroskohtana ovatkin erilaisissa diskursseissa toistuvia kulttuuristen merkitysten solmukohtia.

Evakkomatkakertomuksissa, joissa evakkomatka esitetään elämän keskeisenä rajakohtana, hyödynnetään idyllin ”lajityypin” lisäksi runsaasti kaunokirjallisuuteen ja fiktionaalisuuteen viittaavaa kieltä. Kaunokirjallisuuden ja fiktion termeillä viitataan usein joko sanataiteeseen tai tekstin sepitteelliseen sisältöön. Tämän lisäksi niillä voidaan viitata myös tekstin ja kerronnan muotoon. (Hosiaislouma 2003, 248, 405; Lassila-Merisalo 2009, 32–34; Cohn 2006.) Richard Walshin mukaan fiktionaalisuus on pikemminkin tekstin ja kerronnan retorinen kuin ontologinen ominaisuus. Se on kielen käytön kommunikatiivinen keino eikä ole sinällään riippuvainen tekstin sepitteellisyydestä. Tämän vuoksi fiktionaalisuutta voi sisältyä myös ei-fiktiivisiin kertomuksiin. (Walsh 2007, 6–7, 15.) Evakkomatkakertomuksissa fiktion muotopiirteet tai fiktionaalisuus on nähtävissä Walshin näkemyksen mukaisesti tekstin kommunikatiivisena ja retorisena keinona.

Tyypillisiä fiktionaaliseen kielenkäytön piirteitä evakkomatkakertomuksissa ovat esimerkiksi kirjoittajan erilaiset ja vaihtelevat asemat. Kirjoittaja voi asettua kirjoituksen aikaan aikuiseksi minäkertojaksi, ulkopuoliseksi kertojaksi, kertoa menneisyyden tapahtumista preesensissä evakkolapsen näkökulmasta käsin tai kuvata itsensä päähenkilöksi kolmannessa persoonassa. Myös muut kertomuksen henkilöt kuin kirjoittaja itse voivat olla pääosassa kuvatuissa tapahtumissa. Murrekirjoitus, runsas repliikkien, adjektiivien sekä kuvailevien ja runollisten ilmausten käyttö ovat tyypillisiä fiktionaalisen kielen käytön piirteitä evakkomatkakertomuksissa. (Ks. myös Kaarlenkaski 2010, 376; Cohn 2006, 130–154.) Fiktionaaliset kerrontatavat lähentävät tarinan ja kerronnan tasoja sekä luovat yhtenäistä kertomuskokonaisuutta ja tarinan tason eli evakkomatkan ajan maailmaa. Sellaisina ne ikään kuin mahdollistavat lukijan ja kirjoittajan lähentymisen tarinan maailman kanssa, minkä vaikutus on kertomuksesta riippuen myötätuntoa herättävä tai kanta-aot-tava. Lisäksi ne voivat palvella kirjoittajan lähentymistä kerronnassa omien muistojensa kanssa. Taija Kaarlenkaski on lehmäaiheisten kilpakeruukirjoitusten kohdalla todennut samaan tapaan, että niissä fiktionaaliset keinot mahdollistavat eläytymisen, huumorin ja empatian eli pääsyn ikään kuin lähemmäksi kirjoitettua. (Kaarlenkaski 2010, 377.)

Evakkomatkakertomuksissa fiktionaalaisia kerronnan keinoja, kuten preesens-kerrontaa tai evakkolapsen esittämistä kolmannessa persoonassa, käytetään usein lapsen näkökulman tuottamiseen ja korostamiseen, eli toisin sanoen kerronnan ja tarinan tasojen lähentämiseen. Ilman fiktionaalaisia kerronnan keinoja muistelukerronnan näkökulma on kerronnan hetkessä olevan aikuisen, joka kertoo etäisestä lapsesta ja lapsuudesta.

KERRONTASTRATEGIOIDEN SUHDE GENREIHIN JA EVAKKOMATKAKERTOMUSKOKONAISUUTEEN

Evakkomatkakertomuksissa eri kerrontastrategiat kombinoituvat hyvinkin vapaasti ja yllättäviä kokonaisuuksia muodostaen. Bahtinilaisen genrekäsityksen pohjalta hahmotan, että evakkomatkakertomukset ovat monimutkainen genre. Yksittäiset vastaukset ovat ainutlaatuisia kokonaisuuksia ja genren edustajia, jotka koostuvat erilaisista aineksista, kuten yksinkertaisista genreistä. Kerrontastrategiat eivät ole monimutkaisia tai yksinkertaisia genrejä vaan kirjoittajan tekniikkaa tai käytäntöä, jolla hän valitsee haluamansa kulttuuristen kerronnan keinojen, tyylien, ilmausten sekä yksinkertaisten genrejen varannosta. Hän koostaa niistä ainutlaatuisen tekstikokonaisuuden, joka lukeutuu evakkomatkakertomuksen monimutkaiseen genreen ja vaikuttaa siihen minkälainen tämä genre on. Evakkomatkakertomusten koostavien ainesten toistuvuuden ja stereotyyppisyyden aste vaihtelee, mutta ne tuovat kertomuskokonaisuuteen omia merkityksiään. Nämä merkitykset ”rikastuvat” kertomuskokonaisuuden osina ja suhteessa monimutkaiseen genreen. Kerrontastrategiat ovat tekstin tuottamista ja tulkintaa ohjaavia muodollis-sisällöllisiä käytäntöjä, joissa muodolliset ja sisällölliset piirteet eivät ole erotettavissa toisistaan ja määrittävät toisiaan.

Eri kerrontastrategioihin liittyy kuitenkin tietynlaisia toistuvia piirteitä. Asia- ja tapahtumaorientoituneessa kerrontastrategiassa kirjoittajat hyödyntävät sotahistoriaan, todistukseen ja toden kertomiseen liittyvää diskurssia, joksi lukeutuu esimerkiksi silminnäkijähavaintojen ja muistojen tai vaihtoehtoisesti niiden puuttumisen yksityiskohtainen eksplikointi, silminnäkijätodistajuutta alleviivaavat repliikit, muista lähteistä omaksuttu tieto sekä sotahistoriankirjoitukseen viittaavat faktatiedot. Sisäisen pohdinnan kerrontastrategiassa kirjoittajat viittaavat esimerkiksi psykologia- ja terapiadiskurssiin, jossa korostuu avoimuuden sekä yksilön kokemusten ja tunteiden käsittelyn tärkeys. Kaunokirjallisessa kerrontastrategiassa kirjoittajat hyödyntävät kaunokirjallisen ja vertauskuvallisen kielenkäytön tapoja. Niitä ovat esimerkiksi evakkodiskurssissa kiteytyneiden ilmausten ja kertomusmallien käyttö sekä erilaiset fiktionaalisen kielenkäytön piirteet, kuten erilaiset ja vaihtelevat kirjoittajan ja kertojan asemat, runsas ja kuvaileva ote, runokatkelmat, murrekirjoittaminen sekä repliikkien runsas käyttö. Kerrontastrategioiden toistuvat piirteet muodostavat hyvin moninaisen joukon. Niissä voi korostua muoto tai sisältö, ne voivat olla hetkellisiä ja lyhyitä, kuten yksittäiset repliikit, tai sitten koko kertomusta leimaavia piirteitä, kuten murrekirjoittaminen. Eri kirjoittajilla toistuvat piirteet ovat myös erilaisia.

Bahtinin (1986, 60–102) kirjoituksen pohjalta on epäselvää, mitä kaikkea yksinkertaiset genret voivat olla. Hän ei määrittele yksinkertaista genreä tyhjentävästi vaan luettelemalla esimerkkejä. Hän nimeää yksinkertaisiksi genreiksi esimerkiksi repliikit, kirjeet, arkiset kertomukset, päiväkirjat ja muistiinpanot tai merkinnät. Bahtinin esimerkkien perusteella näyttää, että yksinkertaiset genret ovat suhteellisen selkeärajaisia ja erottuvat omiksi yksiköikseen sekä monimutkaisen genren osina että ”alkuperäisessä” ympäristössään esimerkiksi puhe- tai kirjeenvaihtotilanteessa. Evakkomatkakertomusten kerrontastrategioiden ominaispiirteistä yksinkertaisiksi genreiksi voidaan lukea esimerkiksi runokatkemat, päiväkirjamuistiinpanot ja repliikit. Toiset kerrontastrategioiden tyypilliset piirteet ovat pikemminkin tyylejä, jotka värittävät monimutkaista tai yksinkertaista genreä. Esimerkiksi murteen käyttö on kaunokirjallisen kerrontastrategian tyypillinen piirre, jota toiset kirjoittajat käyttävät koko evakkomatkakertomuksen eli monimutkaisen genren laajuisesti, kun taas toiset hetkellisesti esimerkiksi repliikin eli yksinkertaisen genren kodalla. Erilaiset tyyliä määrittävät myös sen, mistä kerrontastrategian tyypillisestä piirteestä esimerkiksi repliikissä kulloinkin on kyse.

Evakkomatkan kuvaukset ovat lasten evakkomatkakertomusaineistossa hyvin erilaisia johtuen ensinnäkin kirjoittajien kokemusten erilaisuudesta ja toiseksi kirjoittajien erilaisista tavoitteista ja intentioista kertoa. Kertomusten koostumukseen vaikuttavat keruutilanne, keruutahon ja vastaajan vuorovaikutus sekä se, kuinka kirjoittajat tulkitsevat keruuilmoitusta. Kerrontastrategioiden ominaispiirteet muodostavat monimuotoisen ja tilanteisesti muuntuvan mutta jonkinasteisesti yhtenäisen ja hahmotettavan joukon. Kirjoittajan henkilökohtaiset mieltymykset ja tavoitteet vaikuttavat kerrontastrategioiden valitsemiseen: korostuuko yksi strategia vai monta, sekä siihen, kuinka tärkeää valittujen strategioiden noudattaminen kirjoittajalle on. Pitäytyminen yhdessä kerrontastrategiassa tuottaa epäilemättä tyyllillisesti ”koherentimpia” tai ”geneerisempiä” kirjoituksia, mutta se, kuinka tärkeää kirjoittajalle tämänkaltaisen koherenssin luominen on, vaihtelee paljon. Kertomusten ja kerronnan merkitysten analysoinnin kannalta onkin keskeistä huomioida, että kirjoittajat eivät tee samaa asiaa vastatessaan keruuseen. Kerrontastrategiat ilmentävät kirjoittajien erilaista asettumista suhteessa kerrottuun ja viestivät siitä, minkälaista kerronnallista toimijuutta he rakentavat. Vaikka kirjoittajat yhdistelevät erilaisia kerrontastrategioita, yhdet kirjoittavat selkeämmin historiaa, toiset viimeisteltyjä kaunokirjallishenkisiä kertomuksia, kun taas kolmansille kirjoittaminen on oman elämän ja menneisyyden pohdiskelua ja ehkä myös eräänlaista ”terapiaa”. Jonkinlaisen toistuvuuden hahmottaminen muistelukerronta-aineistosta on tarpeen, jotta kertomuksia voitaisiin kuvailla, analysoida ja tulkita myös itse tekstiysikön ulkopuolisten, kuten esimerkiksi kulttuuristen ja yhteisöllisten merkitysten ilmauksina. Bahtinin genreteorian ja narratologisen analyysin pohjalta jäsentämäni kerrontastrategiat mahdollistavat evakkomatkakertomusaineiston haltuunoton ja hahmottamisen genrenä, kuitenkin liiksi yksinkertaistamatta kertomusten monimuotoisuutta ja kirjoittajien yksilöllisten valintojen varianssia. Menetelmä mahdollistaa kirjoitetun muistelukerronnan tarkastelemisen hienovaraisena kontekstuaalisena, kulttuurisena ja henkilökohtaisena ilmaisumuotona.

VIITTEET

- 1 Viimeisten vuosikymmenten aikana siirtokarjalaisuutta on tutkittu Suomessa runsaasti. (Esim. Waris & al. 1952; Heikkinen 1989; Lehto & Timonen 1993; Sallinen-Gimpl 1994; Raninen-Siiskonen 1999; Armstrong 2004; Willman 2006; Fingerroos & Loipponen 2007; Fingerroos 2007; 2008; 2010; Kuusisto-Arponen 2008; 2009; Kananen 2010.)
- 2 Muistelukerronta toimii yleisluontoisena terminä, eikä sen tarkoitus ole tyhjentävästi kuvata evakkomatkakertomusaineistoa ja sen moninaisuutta. (Menneisyyttä käsittelevän kerronnan nimityksistä ja piirteistä lisää ks. Peltonen 1996, 27; Ukkonen 2000, 39–40; Salmi-Niklander 2006, 199–200; Kortelainen 2008, 27; Latvala 2005, 77–78; Kaarlenkaski 2010.)
- 3 Narratologisesta kertomusteoriasta esim. Genette (1980 [1972]), Rimmon-Kenan (1991) ja Tammi (1992). Narratologian käsitteiden soveltamisesta kulttuurintutkimuksessa katso mm. Hägg (2010). Ks. myös Pöysä (2009, 333).
- 4 Eroa on myös kutsuttu diskurssin ja tarinan, tekstin ja tarinan tai kertojan ja tarinan henkilöahmon väliseksi eroiksi. Kyse on yhdestä narratologisen kerronnan teorian keskeisestä käsitteellisestä erosta, ja sen pohja on venäläisessä formalismissa. (Ikonen 2003, 185.)
- 5 Tässä artikkelissa en kuitenkaan keskity tarinan tason positioinnin, eli henkilöahmojen välisen suhteen tarkasteluun, vaan fokusoin nimenomaan kirjoittajan positioitumiseen suhteessa tarinan ja kerronnan tasoihin.
- 6 Kuvaavaa onkin, että nostalgia-sanana alkuperä on kahdessa kreikankielisestä sanasta, joista nostos tarkoittaa 'kotiinpaluuta' ja algos 'kipua' ja 'tuskaa'. Nostalgiasanan alkuperäiset merkitykset on nähtävissä edelleen Suomen kielen ilmaisussa koti-ikävä. (Sallinen 2004, 81–82.)
- 7 Esimerkiksi Michael Bamberg (2004) ja Molly Andrews (2007) käyttävät englanninkielistä käsitettä ”master narrative”.
- 8 Kronotoopilla Bahtin (1981) tarkoittaa ajallisten ja paikallisten suhteiden keskinäistä yhteyttä kirjallisuudessa. (Kronotoopista ks. myös Mahlamäki 2005; Savolainen 2009.)
- 9 Evakkomatkan esittämistavat ovat aina jossain määrin tutkijan luokkia, jotka todellisuudessa aina jossain määrin limittyvät ja yhdistyvät keskenään eri tavoin.
- 10 Evakkomatkakertomuksissa myös faktatietojen puuttumisen korostaminen toimii retorisenä keinona, jolla kirjoittaja vakuuttaa halustaan kertoa totuudenmukaisesti.
- 11 Evakkojen lisäksi myös esimerkiksi sotilasten ja lottien sotien aikaisista kokemuksista alettiin puhua 1990-luvulla paljon.

LÄHTEET

Tutkimusaineistot

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), kansanrunousarkisto (KRA).

Lasten evakkomatkat -keruu (LEM), 2004. Vastaajat anonymisoitu tekstissä.

- SKS. KRA. LEM: 84–88. Nainen, s. 1933.
- SKS. KRA. LEM: 250–283. Nainen, s. 1931.
- SKS. KRA. LEM: 324–327. Nainen, s. 1941.
- SKS. KRA. LEM: 334–340. Mies, s. 1929.
- SKS. KRA. LEM: 400–419. Nainen, s. 1930.
- SKS. KRA. LEM: 500–501. Nainen, s. 1938.
- SKS. KRA. LEM: 692–693. Mies, syntymäaika ei tiedossa.
- SKS. KRA. LEM: 1508–1516. Nainen, s. 1934.

Kirjallisuus

- AHMED, SARA 1999: Home and away. Narratives of migration and estrangement. – *International Journal of Cultural Studies* 2(3).
- ALASUUTARI, PERTTI & ALASUUTARI, MAARIT 2007: Second Generation Karelian Migrants. Narrating Belonging and Displacement. – Ruckenstein, Minna & Karttunen, Marie-Louise (toim.), *On Foreign Ground. Moving Between Countries and Categories*. Helsinki: SKS.
- ANDREWS, MOLLY 2007: *Shaping History. Narratives of Political Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- APO, SATU 1993: Kirjoittavat kertoja: teemakirjoittaminen – folkloristiikan ”näky-mätön” aineistonhankintamenetelmä. – *Elias* 5(4).
- ARMSTRONG, KAREN 2004: *Remembering Karelia. A Family's Story of Displacement during and after the Finnish Wars*. New York & Oxford: Berghahn Book.
- BAHTIN, MIHAIL 1981: *Dialogic imagination. Four Essays*. Austin: University of Texas Press.
- BAHTIN, MIHAIL 1986: *Speech genres and other late essays*. Austin: University of Texas Press.
- BAMBERG, MICHAEL 2004: Considering Counter Narratives. Teoksessa *Considering Counter-Narratives. Narrating, Resisting, Making Sense*. Toimittaneet Michael Bamberg & Molly Andrews. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- BAMBERG, MICHAEL 2005: Positioning. – Herman, David & Jahn, Manfred & Ryan, Marie-Laure (toim.), *The Routledge encyclopedia of narrative theory*. New York: Routledge.
- BASU, PAUL 2006: *Highland Homecomings. Genealogy and Heritage Tourism in the Scottish Diaspora*. London & New York: Routledge.
- BAUMAN, RICHARD & BRIGGS, CHARLES L. 1990: Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life. Text and Textuality. – *Annual Review of Anthropology* 19.

- BRIGGS, CHARLES L. & BAUMAN, RICHARD 1992: Genre, Intertextuality and Social Power. – *Journal of Linguistic Anthropology* 2(2).
- COHN, DORRIT 2006 [1999]: *Fiktio mieli*. Helsinki: Gaudeamus.
- FINGERROOS, OUTI 2007: The Karelia of Memories – Utopias of a Place. – *Folklore* 33 [online]. <<http://www.folklore.ee/folklore/>> [2.2.2011.]
- FINGERROOS, OUTI 2008: Karelia: A Place of Memories and Utopias. – *Oral Tradition* 23(2) [online]. <<http://journal.oraltradition.org/issues/23ii/fingerroos>> [2.2.2011.]
- FINGERROOS, OUTI 2010: *Karjala utopiana*. Jyväskylä: Nykykulttuuri.
- FINGERROOS, OUTI & HAANPÄÄ RIINA 2006: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. – Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: SKS.
- FINGERROOS, OUTI & LOIPPONEN, JAANA (toim.) 2007: *Nykytulkintojen Karjala*. Jyväskylä: Nykykulttuuri.
- GENETTE, GÉRARD 1980: *Narrative Discourse. An Essay in Method*. Ithaca & New York: Cornell University Press. [1972]
- HANKS, WILLIAM F. 1987: Discourse genres in a theory of practice. – *American Ethnologist* 14(4).
- HEIKKINEN, KAIJA 1989: *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- HOSIAISLUOMA, YRJÖ 2003: *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- HUTTUNEN, LAURA 2007: Between 'the World' and a Pear Tree. Memory and Belonging in Bosnian Diaspora. – Ruckenstein, Minna & Karttunen, Marie-Louise (toim.), *On Foreign Ground. Moving Between Countries and Categories*. Helsinki: SKS.
- HÄGG, SAMULI 2010: Narratologien käsitteiden soveltaminen kulttuurintutkimuksessa. – Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.), *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- IKONEN, TEEMU 2003: Tarina ja juoni. – Alanko, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.), *Kirjallisuudentutkimuksen perusteita*. Helsinki: SKS.
- JALLINOJA, RIITTA 2000: Ylilatautunut yksityiselämä. – Hoikkala, Tommi & Roos, Jeja-Pekka (toim.), *2000-luvun elämä*. Helsinki: Gaudeamus.
- KAARLENKASKI, TAIJA 2010: Kilpakirjoitusten fiktionaalisten piirteiden tulkintaa. – Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.), *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- KAIVOLA- BREGENHØJ, ANNIKKI 1988: *Kertomus ja kerronta*. Helsinki: SKS.
- KANANEN, HELI 2010: *Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä länsi-Savossa (1946–1959)*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KILPI, EEVA 1983: *Elämän evakkona*. Helsinki: WSOY.
- KNUUTTILA, SEPPO 1994: *Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan*. Helsinki: SKS.
- KORKIAKANGAS, PIRJO 1994: Childhood Memories and the Conceptualisation of Childhood. – *Ethnologia Scandinavica* 24.
- KORKIAKANGAS, PIRJO 1996: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

- KORTELAINEN, KAISU 2008: *Penttilän sahayhteisö ja työläisyys. Muistitietotutkimus.* Helsinki: SKS.
- KUUSISTO-ARPONEN, ANNA-KAISA 2008: Identiteettipoliittista rajankäyntiä: muistot evakko- ja sotilasten paikkatunteen rakentajina. – *Terra* 120(3).
- KUUSISTO-ARPONEN, ANNA-KAISA 2009: The mobilities of forced displacement: commemorating Karelian evacuation in Finland. – *Social & Cultural Geography* 10(5).
- LASSILA-MERISALO, MARIA 2009: *Faktaan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LATVALA, PAULIINA 2005: *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta.* Helsinki: SKS.
- LEHTO, LIISA & TIMONEN, SENNI 1993. Kertomus matkasta kotiin. Karjalaiset vieraina omilla maillaan. – Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.), *Kauas on pitkä matka.* Helsinki: SKS.
- MAHLAMÄKI, TIINA 2005: *Naisia kansalaisuuden kynnyksellä. Eeva Joenpellon Lohjansarjan tulkinta.* Helsinki: SKS.
- MAKKONEN, ELINA 2005: Lapsuus menneen ja nykyisen vuoropuhelussa: kalmolaisten muistelupuheen tarkastelua. – Saarikoski, Helena (toim.), *Leikkikentiltä. Lastenperinteen tutkimuksia 2000-luvulta.* Helsinki: SKS.
- MAKKONEN, ELINA 2009: *Muistitiedon etnografiaa tuottamassa.* Joensuu: Joensuun yliopisto.
- PAASI, ANSSI 1996: *Territories, boundaries and consciousness. The changing boundaries of the Finnish-Russian border.* Chechester: John Wiley & Sons.
- PELTONEN, ULLA-MAIJA 1996: *Punakaupin muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen.* Helsinki: SKS.
- PORTELLI, ALESSANDRO 1998: Oral History as a Genre. – Chamberlain, Mary & Thompson, Paul (toim.), *Narrative and Genre.* London & New York: Routledge.
- PÖYSÄ, JYRKI 1997: *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa jaitä-suomalaisessa metsätyöperinteessä.* Helsinki: SKS.
- PÖYSÄ, JYRKI 2006: Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa. – Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä.* Helsinki: SKS.
- PÖYSÄ, JYRKI 2009: Positointiteoria ja positiointianalyysi – uusia näkökulmia narratiivisen toimijuuden tarkasteluun. – Hägg, Samuli & Lehtimäki, Markku & Steinby, Liisa (toim.), *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen.* Helsinki: SKS.
- RANINEN-SIISKONEN, TARJA 1999: *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta.* Helsinki: SKS.
- RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1991: *Kertomuksen poetiikka.* Helsinki: SKS.
- SALLINEN, SUSANNA 2004: Koti-ikävä ja nostalgia arjen kokemuksena. – Granö, Päivi & Suominen, Jaakko & Tuomi-Nikula, Outi (toim.), *Koti. Kaiho, paikka, muutos.* Pori: Kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen laitos.
- SALLINEN-GIMPL, PIRKKO 1994: *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen.* Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

- SALMI-NIKLANDER, KIRSTI 2006: Tapahtuma, kokemus ja kerronta. – Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: SKS.
- SEPPÄNEN, UNTO 1954: *Evakko*. Helsinki: Otava.
- SAVOLAINEN, ULLA 2007: *Koti, Menetyt, Paluu. Koti kannakselaisten lapsievakkojen evakkomatkakertomuksissa*. Pro gradu -tutkielma [E-thesis julkaisu]. Helsinki: Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, folkloristiikka. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe200808051761>> [2.2.2011.]
- SAVOLAINEN, ULLA 2009: Kasvun tiellä ja muutosten kynnyksellä. Evakkopojan muistelukertomuksen kronotoopit. – *Kasvatus & Aika* 3(3).
- SIKALA, ANNA-LEENA 1984: *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. Helsinki: SKS.
- TAMMI, PEKKA 1992: *Kertova teksti. Esseitä Narratologiasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- TOKER, LEONA 1997: Toward a Poetics of Documentary Prose – from the Perspective of Gulag Testimonies. – *Poetics Today* 18(2).
- UKKONEN, TAINA 2000: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupube oman historian ja kokemukse kertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: SKS.
- WALSH, RICHARD 2007: *The Rhetoric of Fictionality. Narrative Theory and the Idea of Fiction*. Columbus: The Ohio State University Press.
- WARIS, HEIKKI & JYRKILÄ, VIENO & RAITASUO, KYLLIKKI & SIIPI, JUKKO 1952: *Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta*. Helsinki: Otava.
- WILLMAN, TERHI 2006: Urbanized Karelians. –Lähteenmäki, Maria & Snellman, Hanna (toim.), *Passages Westward*. Helsinki: SKS.

Filosofian maisteri Ulla Savolainen on folkloristiikan jatko-opiskelija Helsingin yliopistossa. Hänen väitöskirjatutkimuksensa käsittelee Karjalan lapsievakkojen muistelukirjoituksia.